

Kultura i Wartości

ISSN 2299-7806

Nr 39 (2025)

<http://dx.doi.org/10.17951/kw.2025.39.5-8>

Przedmowa: Wartości Oświecenia

Leszek Kopciuch

 <https://orcid.org/0000-0001-9128-697X>

Wartości Oświecenia głęboko zakorzeniły się w kulturze europejskiej. Kto w dzisiejszym świecie krytykowałby takie wartości jak nauka, krytyczne myślenie i racjonalność lub preferowanie krytycznego myślenia nad irracjonalnymi postawami, które są akceptowane bez międzyosobowego uzasadnienia? Żyjemy w świecie, w którym postęp naukowy i technologiczny ma fundamentalny wpływ na kształt świata. Czy możemy wyobrazić sobie życie bez udogodnień, które stały się możliwe dzięki nauce i technologii? To tylko kilka przykładów wartości typowych dla Oświecenia. Żyjemy zgodnie z tymi wartościami i bronimy ich, nawet jeśli odrzucamy skrajności oświecenia¹. Po tragicznych wydarzeniach XX wieku doskonale zdajemy sobie sprawę, że racjonalność może współistnieć z moralnym upadkiem i degradacją. Analizy Horkheimera i Adorno nauczyły nas, że racjonalność

LESZEK KOPCIUCH, dr hab., prof. UMCS, Instytut Filozofii UMCS; adres do korespondencji: Pl. Marii Curie-Skłodowskiej 4, 20–031 Lublin; e-mail: leszek.kopciuch@mail.umcs.pl

¹ Por. Leszek Kopciuch, „Aktualność Oświecenia według Stevena Pinkera (ze szczególnym uwzględnieniem idei postępu)”, *Humaniora. Czasopismo internetowe*, t. 43, nr 3 (2023): 11–25, <https://doi.org/10.14746/h2023.3.1>.

może również popaść w kryzys i zasadniczo odejść od swego prawomocnego znaczenia². W świetle zmian klimatycznych i przemian naszego środowiska naturalnego spowodowanych działalnością techniczną i gospodarczą człowieka nie możemy już bezkrytycznie patrzeć na postęp naukowy i techniczny. Nie oznacza to jednak, że odrzucamy wartości oświecenia. Chcemy raczej przyjąć wobec nich postawę oświeceniową, czyli krytyczną.

Przykłady różnych perspektyw na wartości Oświecenia można znaleźć w analizach opublikowanych w sekcji tematycznej bieżącego numeru czasopisma „Kultura i Wartości”. Teksty te oparte są na referatach wygłoszonych podczas konferencji „Znaczenie filozofii Oświecenia w kulturze europejskiej”, która odbyła się w Lublinie w grudniu ubiegłego roku³.

W artykule *An Expansive View of Truth and a Non-Pessimistic Conception of Human Nature: The Form and Content of Enlightenment Philosophy* Francesco Allegri (Uniwersytet Pegaso w Neapolu) twierdzi, że Oświecenie można scharakteryzować za pomocą dwóch idei: rozszerzonego pojęcia prawdy i niepesymistycznej koncepcji natury ludzkiej. Uważa, że to właśnie te dwie idee zasadniczo odróżniają Oświecenie od libertynizmu.

Kolejny artykuł poświęcony jest Christianowi Wolffowi. Dino Jakušić (Uniwersytet Warwick) analizuje filozofię Wolffa w kontekście jego rozumienia wolności filozoficznej (*libertas philosophandi*). Jakušić rozróżnia wolność negatywną i pozytywną, argumentując, że obie można znaleźć u Wolffa. Wolność negatywna pojawia się jako niezależność w myśleniu filozoficznym. Wolność pozytywna natomiast pojawia się jako autonomia epistemiczna.

W artykule *How Could Kant's Distinction Between Opinion, Belief, and Knowledge Address the Epistemic Challenges of the Digital Age?* Tailine Hijaz

² Por. Max Horkheimer, Theodor W. Adorno, *Dialektik der Aufklärung. Philosophische Fragmente* (Amsterdam: Querido, 1947); po polsku: *Dialektyka Oświecenia. Fragmenty filozoficzne*, tłum. Małgorzata Łukasiewicz, tłum. przejrzał i posłowiem opatrzył Marek J. Siemek (Warszawa: Wydawnictwo IFiS PAN, 1994). Por. też: Eric Voegelin, *From Enlightenment to Revolution*, red. John. H. Hallowell (Durham, North Carolina: Duke University Press, 1975); po polsku: *Od Oświecenia do rewolucji*, tłum. Paweł Śpiewak (Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, 2011).

³ Por. Leszek Kopciuch, „Znaczenie filozofii Oświecenia w kulturze europejskiej. Sprawozdanie z międzynarodowej konferencji naukowej Znaczenie filozofii Oświecenia w kulturze europejskiej (Lublin, 4–5 grudnia 2024)”, *Kultura i Wartości* 2024, nr 38: 153–158, <http://dx.doi.org/10.17951/kw.2024.38.153-158>.

(Uniwersytet Federalny w Paraná i Uniwersytet Vechta) zadaje pytanie, w jaki sposób krytyczna filozofia Kanta może odpowiedzieć na współczesne wyzwania ery cyfrowej. Skupia się w szczególności na Kantowski, rozróżnieniu pomiędzy opinią, przekonaniem i wiedzą, pokazując sposób, w jaki można je wykorzystać do właściwego wyjaśnienia wszystkich współczesnych nieporozumień epistemicznych, które są ważne dla życia społecznego i dyskursu publicznego.

Francesco Cataldi (Uniwersytet Erazma w Rotterdamie) analizuje filozofię polityczną Franciscantonio Grimaldiego, przedstawiciela włoskiego oświecenia. Cataldi podkreśla empiryczne podstawy filozofii Grimaldiego. Według Grimaldiego „abstrakcyjne koncepcje doskonałości [...] mogą być postrzegane jako sprzyjające nierealistycznym i destabilizującym wizjom natury ludzkiej, które mogą prowadzić do demagogicznych narracji” (s. 76). Cataldi opisuje Grimaldiego jako „myśliciela, który oferuje ostrzegawczą perspektywę na polityczne konsekwencje fałszywych założeń dotyczących natury ludzkiej” (s. 76).

W artykule *Oświecenie: między Scyllą wszechmocy Boga a Charybdą wszechmocy człowieka* Jacek Breczko (Uniwersytet Medyczny w Białymstoku) próbuje porównać ogólną postawę umysłową epoki oświecenia z postawami typowymi dla czasów współczesnych. Inspiracją dla jego rozważań jest stanowisko Jerzego Stempołowskiego. Breczko podkreśla, że „Oświecenie było opoką, w której dominował umiar i roztropność oraz wiara w «gradualny» postęp (jako reakcja na fanatyzm wojen religijnych), a przeto – w swoim mainstreamie – oświecenie było epoką pośrednią między średniowiecznym przekonaniem o omnipotencji Boga (nastawionym na konserwowanie *scala naturae*), a częstym w nowoczesności przekonaniem o omnipotencji człowieka” (s. 101). Według Breczko, „w nowoczesności [...] wiara w omnipotencję człowieka przekształcała się nierzadko w wiarę w omnipotencję jednego człowieka uosabiającego klasę, naród lub ludzkość: wodza, przewodnika duchowego, quasi-Mesjasza” (s. 101).

W artykule *Transhumanistyczna gnoza i jej korzenie w oświeceniu* Jakub Płoszczyńiec (Uniwersytet Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie) omawia powiązania między kluczowymi ideami Oświecenia a współczesnym transhumanizmem. Interpretuje transhumanizm jako formę gnozy, definiowaną jako „forma myśli religijnej, która dotyczy przekonania o istnieniu ekskluzywnej wiedzy, będącej medium samobawienia” (s. 121). Twierdzi, że transhumanizm opiera się na ideach oświecenia, takich jak humanizm, antropocentryzm, progresywizm, naturalizm i racjonalizm. Jest jednak bardziej radykalny niż samo oświecenie.

Teksty te stanowią jedynie kilka przykładów zagadnień analizowanych podczas konferencji, ale dają dobry przegląd tematów objętych formułą: wartości Oświecenia.

Bibliografia

- Horkheimer, Max, Theodor W. Adorno. *Dialektik der Aufklärung. Philosophische Fragmente* (Amsterdam: Querido, 1947); po polsku: *Dialektyka Oświecenia. Fragmenty filozoficzne*, tłum. Małgorzata Łukasiewicz, tłum. przejrzał i posłowiem opatrzył Marek J. Siemek. Warszawa: Wydawnictwo IFiS PAN, 1994.
- Kopciuch, Leszek. „Aktualność Oświecenia według Stevena Pinkera (ze szczególnym uwzględnieniem idei postępu)”. *Humaniora. Czasopismo internetowe*, t. 43, nr 3 (2023), 11–25. <https://doi.org/10.14746/h2023.3.1>.
- Kopciuch, Leszek, „Znaczenie filozofii Oświecenia w kulturze europejskiej. Sprawozdanie z międzynarodowej konferencji naukowej Znaczenie filozofii Oświecenia w kulturze europejskiej (Lublin, 4–5 grudnia 2024)”, *Kultura i Wartości* 2024, nr 38: 153–158. <http://dx.doi.org/10.17951/kw.2024.38.153-158>.
- Voegelin, Eric, *From Enlightenment to Revolution*, red.. John. H. Hallowell. Durham, North Carolina: Duke University Press, 1975; po polsku: *Od Oświecenia do rewolucji*. Tłum. Paweł Śpiewak, Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, 2011.

Information about Author:

LESZEK KOPCIUCH, PhD, Habilitation, Associate Professor, Institute of Philosophy UMCS; address for correspondence: Pl. Marii Curie-Skłodowskiej 4, PL 20-031 Lublin; e-mail: leszek.kopciuch@mail.umcs.pl

